

ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИЙ ВИБІР УКРАЇНИ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВІЙН ТА КОНФЛІКТІВ

Макаренко Н.Г. (м. Київ)

Анотація

В статті аналізуються проблеми безпеки та євроінтеграційного вибору України в контексті сучасних війн та конфліктів; висвітлюються зовнішні та внутрішні чинники та загрози розвитку України на шляху створення сучасної системи безпеки на Євразійському просторі.

Ключові слова

ЄВРОІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ, ПІВНІЧНОАТЛАНТИЧНИЙ ПРОСТІР, ЛОКАЛЬНІ ТА СУБРЕГІОНАЛЬНІ ВІЙНИ, ЛОКАЛЬНІ КОНФЛІКТИ, МИРОТВОРЧІ ОПЕРАЦІЇ, КВАЗИМИРОТВОРЧІ ОПЕРАЦІЇ, ВІЙСЬКОВИЙ МИР, МИРНА ВІЙНА

Вступ

Низка військових конфліктів, що відбулася наприкінці ХХ століття і неспроможність світової спільноти загалом та країн Європи, зокрема їх обмежити або призупинити, призвела до активізації суспільної думки в напрямі обґрунтування принципів трансформації та розширення НАТО. Тим більше, що нинішні загрози в галузі безпеки не обмежуються якимось певним регіоном світу і є багатогранними. Тому сьогодні жодна країна не має права як вирішувати питання своєї безпеки без урахування інтересів і потреб інших держав, так і не може самостійно гарантувати свою безпеку.

З огляду на вищезазначене **метою статті** є аналіз та вибудовування архітектури системи європейської безпеки в найближче десятиліття та місце і перспективи України в цьому процесі.

Аналіз літератури з даних проблем можна поділити на дві групи. Перша група розглядає практичні аспекти євроінтеграції України, участь в цьому процесі Збройних Сил України. До цієї групи можна віднести таких авторів як Смолянчук В.Ф. [1], Шкідченко В.П. [2], Банних В.І. [3], Русак І. [4] Друга група в контексті євроінтеграції України розглядає теоретичні проблеми зміцнення безпеки України, національних інтересів України в контексті сучасних війн та конфліктів, зміну парадигми сучасних війн та конфліктів і вплив цих процесів на Україну. Серед таких авторів можна назвати: Бодрука О.С., Мандрагелю В.А., Брежньова Т. [7], Іжак О. [7; 8], Шевцов А. [7], Демчук П.О. [9], Перепелиця Г.М. [10;11; 16], Замятін В. [12] Ситник Г.П. [13; 15], Руденко О. [15], Горбулін [14].

Обговорення проблеми. В світлі вищезазначеного можливість досягнення загального миру через колективну безпеку можна вважати досить далекою перспективною. В першу чергу це пов'язано з періодичними спалахами збройної боротьби в різних регіонах світу, загостренням суперечностей між провідними державами з питань політичної оцінки цих подій, неоднозначним ставленням до

розгортання НАТО на схід та іншими чинниками, які є підтвердженням сказаного [11; 12].

Сучасні війни та збройні конфлікти, їх географія, причини, наслідки, інтенсивність змінили суть самого поняття „Північноатлантичний простір”. Деякі „провідні гравці” на політичній арені теж змінили наміри стосовно скорочення своєї військової присутності в Європі. Особливо яскравим прикладом таких змін було рішення США стосовно скорочення своєї військової присутності в Європі, що було пов’язане з подіями до і після війни в Іраку. Це відображає більш глобальну проблему, вирішення якої США поставили на перший план, на нашу думку, саме для підсилення свого світового панування. Це проблема обмеженості природних ресурсів, що загострюється і набуває глобального виміру. Ця проблема, яка вже зараз викликає гострі суперечки між членами ЄС, здатна перерости у цілі конфлікти. Через це не виключена поява напруженості у відносинах як між США та ЄС, так і країнами, що не є членами ЄС, що не сприяє подальшому зміцненню безпеки в Європі і в свою чергу викликає обережні прогнози щодо збільшення членів ЄС взагалі та вступу до ЄС України зокрема.

Проблеми глобалізації, одну з яких ми підняли в попередньому абзаці, викликають обмеження соціально-економічного розвитку країн, що є неприпустимим для більшості країн, тому що гальмування економічного поступу кожної з них, призводить до гальмування перш за все соціального розвитку таких країн (особливо в галузях освіти, здоров’я, культури тощо). Держави зазвичай намагаються протистояти будь-яким впливам ззовні, дуже цінують свою самобутність, а нації – ідентичність, вважаючи глобалізацію ворогом всіх сфер суспільного життя. Проте необхідно зазначити і враховувати в подальших наукових розвідках те, що відносини, що формуються внаслідок різних культурних факторів, є найбільш інерційними (але ні в якій мірі, враховуючи певні фактори, не гальмуючими). В своєму розвитку вони, як правило, дещо відстають від соціально-економічних і політичних перетворень. Тому зміна політичної еліти може призвести і до зміни пріоритетів у зовнішньополітичній чи зовнішньоекономічній сфері тієї чи іншої країни [13].

Таким чином, архітектура системи європейської безпеки в найближче десятиріччя пов’язане в першу чергу з тим, що військово-політична і соціально-економічна ситуація у світі останнім часом набула якісно нових ознак і продовжує невпинно змінюватися [14]. Процеси, що відбуваються в системі європейської безпеки та вплив вищезазначених факторів значною мірою визначають стратегічний рівень взаємовідносин США, ЄС та Росії (в першу чергу в економічних, культурологічних, інформаційних та інших вимірах). Низка збройних конфліктів, що відбулися, і запобігти яким НАТО не вдалося, викликають певну занепокоєність щодо його достатньої Євроінтеграційний вибір України в умовах сучасних війн та конфліктів

ефективності, а в деяких випадках і питання: „А чи не перейти Європі до іншої системи безпеки: із залученням більшої кількості країн, в першу чергу зі східної Європи або навпаки – зменшення країн або зміни їх статусу, щодо членства в різних структурах системи європейської безпеки?”

Однією з причин цього є те, що НАТО сьогодні в більшій мірі залишається військовим блоком, ніж політично-військовою організацією, що викликає певну занепокоєність більшості пересічних громадян України.

Велика кількість науковців на Україні вважають, що „для того, щоб він (Альянс – примітка автора статті) став організацією, здатною забезпечити безпеку на європейському континенті, його повноправним членом має стати Україна” [15, 20]. На нашу думку, ця теза не може пояснюватися тільки законом України „Про основи національної безпеки України” або положеннями Військової доктрини України, затвердженої Указом Президента України в червні 2004 року. Ці документи перекликаються зі Стратегічною концепцією НАТО, прийнятою в 1999 році, де фіксується більш широкий підхід до розуміння системи колективної безпеки в Європі. Вона має формуватися в рамках НАТО та ЄС і, таким чином, мати не тільки військовий, а й політичний та економічний виміри. Політичні інтереси стають більш пріоритетними для НАТО. Виходячи з цієї тези, варто погодитися з Г.М.Перепелицею, що ця обставина змусить НАТО перейти від „оборони членів Альянсу” до „захисту його інтересів”, а отже і й до розширення географічних меж європейської безпеки, тобто до дій НАТО за межами території країн-членів Альянсу [16]. Основними напрямками вказаної політики є проведення гуманітарних миротворчих, пошукових та рятувальних операцій, надання допомоги в період надзвичайних ситуацій. Однак зводити діяльність України щодо інтеграції в систему європейської безпеки тільки як участь Збройних Сил України у складі сил швидкого реагування ЄС є, на нашу думку, досить спрощеним. Особливо з точки зору складних проблем кордонів, яка склалася історично.

Ця проблема набуває все більшої актуальності у зв'язку з розширенням ЄС. Україна тепер має безпосередній кордон з ЄС протяжністю біля 800 км. Забезпечення стабільності та безпеки на спільному кордоні та вільне пересування людей між Україною та ЄС є надзвичайно важливим для обох сторін. Але, як зазначає Коряк В.І., „від історичного минулого Україна має в цьому відношенні серйозну проблему – це стан кордонів, не тільки їх означеність, а й характер функціонування” [17, 336-337]. Кордони є не тільки історичними, символічними і соціально-комунікативними, але й чинниками безпеки. Вони не бар'єр між країнами, а спосіб організації взаємин суспільства з навколишнім світом, фактор інтеграції держави в міжнародну спільноту. Як відомо, кордони України на Сході та Півночі ще не

делімітовані, вони перетворені з колишніх адміністративних в державно-політичні. Західні кордони є такими, які були при СРСР, – закритими і міждержавними. Це породжує проблеми для України з точки зору її інтеграції із Західною Європою. Сьогодні Україна перетворилась в транзитну державу для нелегальних мігрантів, що перетинають незахищений кордон між Україною і Росією і проходять нашу територію з наміром потрапити до західних країн. На західному кордоні наші прикордонники їх затримують і виникають проблеми утримання та депортації мігрантів, кількість яких збільшується. Цей неконтрольований потік біженців створює сприятливі умови для нелегального транзиту зброї наркотиків та контрабандних товарів, що окрім пов'язаних з цим безпосередніх небезпек, створює образ України як ненадійного партнера та джерела потенційних загроз.

У зв'язку з вищезазначеним, цікаву історичну паралель проводить Коряк В.І: „Декілька століть тому Україна захищала Європу від татаро-монгольської навали, що являє собою за визначенням М.Грушевського славу і заслугу українському народу перед історією європейської культури, захищеної від потоків кочових **орд українським бруствером**. Тепер Україна знову захищає Європу...” [17, 337]. Як свідчить аналіз, концепція „Широкої Європи” не дає конкретної відповіді на ті потреби України, які вона вважає своїми національними інтересами. Так на загрозу збільшення кількості нелегальних мігрантів на західних кордонах України Європа запропонувала зробити та профінансувати програму щодо створення на території України умов для утримання таких категорій осіб не тільки з України, а й з інших країн Східної Європи, щоб Україна стала своєрідним центром, де збирається переважна більшість таких мігрантів до законного вирішення їх подальшої долі. При цьому не враховується ні економічний, ні політичний тягар, що лягає на Україну, ні потенційні загрози, про які ми згадували вище. Крім того, до категорії біженців належать, як правило, низькокваліфіковані робітники, люди, які мали кримінальне минуле і намагаються сховатися від закону.

Таким чином, створення на нашій території таких таборів для утримання біженців, при низькій зайнятості населення прикордонних регіонів, низькому рівні заробітної платні може створити напругу між біженцями та корінним населенням України у тих регіонах. А порівняння з витратами на забезпечення біженців із середнім доходом родин, які там проживають, може привести до конфліктів, як на особистісному рівні, так і міжгрупових, міжетнічних. Уряд України через негативне ставлення до цієї програми з боку громадськості та засобів масової інформації відмовився від запропонованої програми.

Аналіз ситуації в Україні та її позиціонування у міжнародному середовищі дозволяють стверджувати, що більшість проблем на шляху до інтеграції з європейськими країнами, як і більшість загроз її Євроінтеграційний вибір України в умовах сучасних війн та конфліктів

національній безпеці, мають внутрішнє походження. Так, проблеми кордонів та збільшення кількості нелегальних мігрантів на східних кордонах вже були окреслені нами як особливі загрози. Тепер зупинимось на більш загальних проблемах.

Практично з усіх найважливіших соціальних показників світового цивілізаційного розвитку Україна перебуває на небезпечній межі. Вона посідає лише 67 місце зі 102 розвинених країн, займає 43 місце за добробутом населення. Володіючи значними людським і територіальним ресурсом, Україна займає лише 80-те місце у світі за показниками людського розвитку. Вкрай негативними є показники рівня здоров'я українського населення, його демографічні та інші життєво важливі характеристики. Між іншим ці об'єктивні показники соціального стану країни розглядаються в законі „Про основи національної безпеки України” як загроза національній безпеці у соціальній сфері. При цьому треба розуміти, що загрозу становлять не лише самі явища, а насамперед, системні чинники, що їх зумовлюють: неефективне впровадження державної соціальної політики, невідповідність між визначеними соціальними пріоритетами та ходом реформування економіки країни, і недосконалість правової бази. Однак внутрішні загрози-це лише частина загроз зовнішніх, які склалися на сучасному етапі в зв'язку з руйнуванням біполярної системи противаг та стримувань, які хоча й непрямо, але впливають на Україну, яка до розпаду СРСР не тільки відносилася до однієї зі сторін біполярної світової системи, а й була передовим плацдармом військового стримування Третьої Світової війни в цій системі.

Сучасні реалії визначають зниження ризику нової світової війни внаслідок розпаду біполярної системи світу і розширення співробітництва, взаємозалежності у невійськових сферах, що створили умови для активізації на світовій арені регіонів, значення яких у цих нових умовах зростає до рівня геостратегічного. Таким регіоном виступає сьогодні територія Центрально-Східної Європи між Балтійським та Чорними морями, яка в сучасних наукових розвідках набула назву Балтійсько-Чорноморського регіону. Саме в цьому регіоні через своє географічне положення і сукупність потенціалів Україна повинна відігравати одну з провідних ролей.

Головну загрозу стабільності на Євразійському континенті, як показує останнє десятиріччя, становлять окремі етнічні і релігійні кризи і, як наслідок, військові конфлікти. Крім того, значними є соціальні наслідки цих конфліктів. Так, жителі колишньої Югославії до сих пір живуть у стані „ні миру, ні війни”. Межа між миром і війною стерлася і в думках простих людей, і в наукових дефініціях: люди живуть і виховують нове покоління не то на „мирній війні”, не то в умовах „військового миру”. Особливої уваги заслуговує аналіз соціальних наслідків „квазімиротворчих операцій” збройного контингенту НАТО як в колишній Югославії в 90-х роках ХХ століття,

так і в Іраку на початку XXI століття. Особливо яскравим прикладом руйнівних наслідків цих операцій є „співвідношення загибелі цивільного населення та військового контингентів в ході „квазімиротворчих операцій”, „операцій по примусу до миру” (з килимовими бомбометаннями, як це було і в Югославії і в Іраку) склали 10:1. Для класичних миротворчих операцій це співвідношення навпаки, відповідно – 1:10” [18, 55]

Крім зміни співвідношення втрат серед цивільного населення та військових, ми стали свідками реалізації нової концепції війни: по-перше, *змінилася роль збройного насильства у локальній війні*, яке раніше було майже єдиним елементом змісту війни; по-друге, на перше місце виступили *засоби соціального насилля* (соціально-політичні, ідеологічні та особливо соціально-економічні), тобто насилля комплексного: збройного, економічного, дипломатичного, інформаційного, психологічного). Це, на нашу думку, нові виклики безпеці в сучасному світі і в Європі. Особлива риса сучасного періоду – стан невизначеності після глобального протистояння, становище „перехідної епохи”, перехід від парадигми Р.Арона (1947 р.) „*мир неможливий, війна неймовірна*” до парадигми П.Аснера для сьогодення: „*мир у меншому ступені неможливий, а війна в меншій мірі неймовірна*”. З іншого боку, щоб заповнити вакуум сподівань щодо намірів Європи включити Україну як рівного партнера до системи європейської безпеки та системи економічних відносин Україна підписує „Угоду про формування єдиного економічного простору” (ЄЕП). На нашу думку, формування ЄЕП – це опосередкований результат розширення ЄС і спроба знайти відповіді на його виклики в цьому регіоні. Разом з тим позиція України полягає в тому, що формування ЄЕП слід розглядати як компліментарний процес європейської інтеграції, як додатковий інструмент для посилення євроінтеграційних прагнень України. Україна буде брати участь у формуванні ЄЕП у межах та формах, що не суперечать її курсу на європейську і євроатлантичну інтеграцію. Межею участі в ЄЕП є зона вільної торгівлі, яка функціонує з метою розширення збуту українських товарів та послуг.

Висновки

1. Європейські і євроатлантичні прагнення України цілком відповідають її геополітичному місцю на континенті, її культурним традиціям, історії та ментальності українського народу. Україна - це європейська нація з глибокими історичними коренями і друга за територією європейська країна. І є історично виправданим визначити її перспективи на майбутнє як рівноправного і самодостатнього члена європейської спільноти. Наше майбутнє – це шлях по якому йде об'єднана Європа. В Європі – історичний шанс України розкрити свої можливості.

2. Щоб реально забезпечити передумови для реалізації євроінтеграційного курсу нашої держави, необхідно вирішити комплекс складних і дуже важливих завдань щодо суспільно-політичної консолідації, наближення до європейських стандартів в основних сферах життєдіяльності українського суспільства. Військова складова та її якісні характеристики вирішальним чином залежать від економічного та соціально-політичного стану країни.

3. На сучасному етапі в світі склалася соціально-політична тенденція, яку відмічає велика кількість дослідників, що виявилася на основі статистичного аналізу великої кількості соціальних фактів: **в той час як число класичних міждержавних війн зменшується, зростає кількість внутрішньодержавних конфліктів і війн.** В зв'язку з цим найбільш вірогідним типом війни в недалекому майбутньому залишаться *локальні та субрегіональні війни.*

4. Головною причиною локальних війн як і раніше буде проблема *соціальної несправедливості* у відносинах між країнами і між народами, різними спільнотами всередині самих країн. В основі локальних війн – різкий дисбаланс національних інтересів, етнократичних позицій центра і автономій, відстоювання у конфлікті не цивілізаційних ціннісних орієнтацій, а права на самовизначення (сецесію) однієї сторони і принципу територіальної цілісності держави – з іншої.

5. Головну загрозу стабільності на Євразійському материку, як це показує останнє десятиріччя, становлять окремі етнічні і релігійні кризи і, як наслідок, воєнні конфлікти. Щоб захистити себе від цих загроз, більшість держав прагне створити загальну, спільну систему міжнародної безпеки під егідою ООН. У відповідь на різноманітні кризи світова спільнота, в особі ООН, у взаємодії з регіональними організаціями намагається усіма засобами запобігти виникненню конфліктів, не зупиняючись при цьому навіть перед застосуванням сили

Перспективи подальших наукових досліджень

Стабільність та безпека в сусідніх з Україною та інших регіонах Європи має для нас, як і для будь-якої держави, занадто важливе значення. Гарантування своєї безпеки та створення механізму запобігання війни є для України питанням не риторичним. Ми відмовились від ядерної зброї, навіть тактичної, і ще не створили стримуючий компонент на базі звичайної зброї. У зв'язку з цим необхідне подальше вивчення перспектив інтегрування України в євроатлантичний безпековий простір, шляхів, які будуть об'єктивно гарантувати безпеку України, з точки зору національних інтересів.

Джерела

1. Смоляк В.Ф. Військова могутність України: теоретико – методологічні засади формування і розвитку. Політологічний аналіз досвіду 1990-х років. – К.: Перун, 2000.

2. Шкідченко В.П. Еволюція поглядів України на НАТО // Наука і оборона. – 2002. – №4.
3. Банних В.І. Завдання Збройних Сил України в контексті євроатлантичної інтеграції України // Наука і оборона. – 2003. – №1.
4. Русак І. У процесі воєнної реформи. Стратегічні завдання поступової інтеграції України в НАТО: практичний вимір // Політика і час. – 2003. – № 11.
5. Бодрук О.С. Структура воєнної безпеки: національний та міжнародний аспекти: Монографія. – К.: НІПМБ, 2001.
6. Мандрагеля В.А. Причини та характер воєн (збройних конфліктів): філософсько-соціологічний аналіз. Монографія. – К., 2003.
7. Їжак О. Біля „відчинених дверей”. Європейська оборонна інтеграція і національна безпека України // Політика і час. – 2002. – № 2.
8. Брежнєва Т., Їжак О., Шевцов А. Євроатлантична інтеграція України: військово-політичні аспекти: Монографія. – Д., 2003.
9. Демчук П.О. Міжнародні відносини та проблеми євроатлантичної інтеграції. – К., 2004.
10. Україна на шляху до НАТО: через радикальні реформи до набуття членства / За ред. Г.М. Перепелиці. – К.: Стилос, 2004. – 400с.
11. Перепелиця Г.М. Генезис конфліктів на посткомуністичному просторі Європи: Монографія. – К.: Стилос, ПП "Фоліант", 2003. – 256с.
12. Замятін В. Рух до НАТО: декларації та можливості // НОВА безпека. – 2003. – №2. – С. 17-24.
13. Ситник Г.П. Державне управління національною безпекою: Монографія. – К.: Вид-во НАДУ, 2004. – 408с.
14. Горбулін В.П. Стратегія взаємовідносин України з НАТО // Україна – НАТО. – 2004. – №1. – С. 4-16.
15. Ситник Г.П., Руденко О. Інтеграція України в НАТО у контексті розвитку європейського простору безпеки та соціологічних оцінок. – Вісник Національної академії державного управління. – № 1, 2005. – С. 18-25.
16. Перепелиця Г.М. Конфлікти в посткомуністичній Європі: Монографія. – К.: НІСД, 2003. – 432с.
17. Міжнародні відносини і євроатлантична інтеграція України. – К.: НАОУ, 2005. – 403с.
18. Маликова Н.Р. Социологическое видение современных локальных войн. // Вестник Московского университета. – Серия 18. Социология и политология. – 2004. – № 4. – С. 51-63.

Стаття надійшла 30.08.2006 р.